

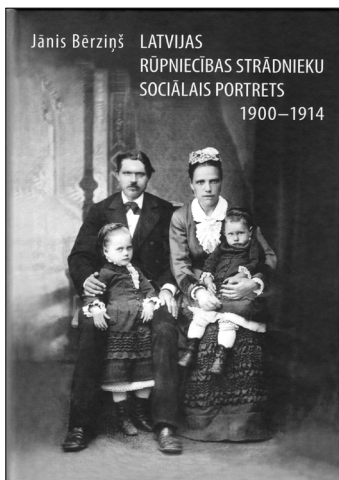
Neņemos spriest, īsti kuras: literārās redaktore, korektore vai maketētājas virzienā jāvelta pārmetumi, bet grāmatā ir akadēmiskam izdevumam nepiedodami daudz gramatisko kļūdu, īpaši jau vārdu pārnēsumos. Lasot vietām šīs kļūdas nepārtraukti “griež” acīs.

Krājuma nobeigumā publicēts svarīgāko atziņu apkopojums angļu valodā, tomēr tas ir ļoti īss – tikai viena lappuse (307. lpp.). Diemžēl katra raksta nobeigumā, kā tas ir Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu sējumos, nav kopsavilkuma angļu vai vācu valodā. Pētījumi ir ļoti aktuāli un svarīgi, tādēļ žēl, ka ar to galvenajām atziņām apjomīgu kopsavilkumu trūkuma dēļ ārzemju lasītājiem pagaidām liegts iepazīties. Tiesa, grāmatu plānots izdot arī krievu valodā, un, protams, būtu ļoti labi, ja nākotnē klajā nāktu arī izdevuma angliskā versija.

Vairākas problēmas krājumā nav apskatītas vai arī ir atspoguļotas nepietiekami, bet grāmatas autori arī neuzskata, ka viņi būtu pilnībā izpētījuši sarežģīto jautājumu par ebreju attiecībām ar padomju varu Latvijā. Tā D. Bleiere savā rakstā norāda, ka praktiski nepētīts ir palicis jautājums par LKP politiku pret ebreju komunistiem 20.–30. gados (146. lpp.). Tāpat krājumā būtu iederējies pētījums par to, kā nacistu okupācijas laikā tapa mīti par ebreju noteicošo lomu pirmajā padomju okupācijas gadā. Lai gan vairāki autori savu tēmu ietvaros ir rakstījuši par padomju režīma represijām pret Latvijas ebrejiem, īpaši jau pēc Otrā pasaules kara, varbūt grāmatā būtu nodrējis atsevišķs raksts, kurā padziļināti tiktu analizēta šī represīvā politika.

Neraugoties uz minētajām nepilnībām, grāmata neapšaubāmi atzīstama par vērtīgu un nozīmīgu devumu Latvijas historiogrāfijā, kā arī latviešu un Latvijas ebreju savstarpējo attiecību vēstures izpratnes veidošanā, kas turpmāk, iespējams, kļūs brīvāka no okupācijas varu radītajiem noklusējumiem un apzinātiem meliem. Jācer, ka arī tie publicisti, kuri vēl šodien mēdz runāt par Latvijai “nelojālām” tautībām, iepazīsies ar šo darbu un spēs pārvērtēt savu nostāju grāmatā paustās vēsturiskās patiesības gaismā.

Dzintars Ērglis

Bērziņš J. Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets.

1900–1914. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. – 335 lpp.: il. ISBN 978-9984-824-08-6

Akadēmiķis Jānis Bērziņš ir viens no Latvijas redzamākajiem un pamatīgākajiem vēsturniekiem. Nu jau četrus gadus desmitus J. Bērziņa zinātniskās intereses saistās galvenokārt ar 19. gs. beigām – 20. gs. sākuma Latvijas vēsturi, kuras pētnieku lokā viņam ierādāma vadošā vieta. Tuvas akadēmiķim ir saimniecības vēstures un sociālās vēstures problēmas, jo īpaši Latvijas strādniecības veidošanās

vēsture. Viņa jaunākā, šeit recenzējamā grāmata ir loģisks turpinājums agrāk publicētajiem vēsturnieka darbiem.¹ Tādēļ tā, no vienas puses, ir tradicionāla. No otras puses, J. Bērziņa grāmata iezīmīga Latvijas vēsturnieku daudzo jaunāko, pārsvarā politiskai vēsturei, notikumu vēsturei veltīto pētījumu vidū ar savu interesi par noteiktu sabiedrības struktūru. Prominentais zinātnieks nav baidījies rūpniecības strādnieku vēstures atainojumā iet Latvijas historiogrāfijai jaunus, līdz šim nemītus ceļus.

20. gadsimta otrajā pusē Eiropā izmainījās sociālās vēstures pētniecības objekts. Atsakoties no “ražošanas spēku un ražošanas attiecību” dominantes, uzmanība tika pievērsta cilvēku jeb īpaši “mazo cilvēku” vēsturei. G. Iggers atzīmē, ka “vēsturei nācās pagriezties ar seju pret ikdienas dzīves apstākļiem, tādiem, kādus tos izjuta vienkāršie ļaudis”.² Arī J. Bērziņš sava pētījuma ievadā uzsver, ka, pētot strādnieku sociālo portretu, priekšplānā nav izvirzītas sabiedriskās kategorijas, bet uzsvērts personības faktora nozīmīgums (9. lpp.). Sociālajā vēsturē vispār, sākot ar pagājušā gadsimta 70.–80. gadu miju, kultūras antropoloģijas ietekmē pētnieku interese pārvietojās no makrolīmeņa struktūrām pie kultūras. Vienlaikus mainās arī paša termina “kultūra” izpratne, tam kļūstot plašākam. Antropoloģiskā izpratne iekļāva “kultūrā” mentālos priekšstatus, simbolu sistēmas, paradumus un vērtības, psiholoģiskās nostādnes, uzveres stereotipus, uzvedības modeļus. Jānis Bērziņš savā darbā pievienojas vācu vēsturnieka Tomasa Niperdeja atzinumam, ka “strādnieku kultūra” ir subkultūras daļa, kas aptver visas iespējamās aktivitātes un visas grupas – vīriešus, sievietes, jauniešus.³ Recenzējamās grāmatas autors teicami orientējas mūsdienu Vācijas sociālās vēstures skolas (*Sozialgeschichte*) teorijās un atziņās, no kurām viņš, šķiet, ir guvis būtiskas inspirācijas un radošus impulsus. Līdztekus jau minētajam T. Niperdejam J. Bērziņš plaši atsaucas uz citu “*Sozialgeschichte*” korifeju Jirgenu Kocku, modernās sociālās vēstures darba grupas rakstu krājumiem “Industriālā pasaule” (“*Industrielle Welt*”), panākumiem bagāto žurnālu “Vēsture un sabiedrība” (“*Geschichte und Gesellschaft*”).⁴

Ši pētījuma mērķis ir bijis veidot priekšstatu par Latvijas rūpniecības strādniekus 20. gadsimta sākumā vienojošajiem sociālajiem faktoriem,

¹ *Bērziņš J.* Ar akmeni pret šauteni. Strādnieku ekonomiskais stāvoklis un streiku kustība 19. gs. 90. gados. – Rīga, 1976; *Bērziņš J.* Latviešu rūpniecības strādnieku dzīves līmenis 1900–1914. – Rīga, 1997.

² *Iggers G.* Historiography in the Twenties Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge. – Hanover; London: Wesleyan University Press, 1997. – P. 102.

³ *Nipperdey T.* Deutsche Geschichte 1866–1918. Bd. 1: Arbeitswelt und Bürgergeist. – München: Verlag C. H. Beck, 1990. – S. 314.

⁴ *Kocka J.* Lohnarbeit und Klassenbildung. Arbeiter und Arbeiterbewegung im Deutschland 1800–1875. – Berlin; Bonn: Verlag J. H. W. Diete, 1983; *Kocka J.* Arbeitsverhältnisse und Arbeiterexistenzen. Grundlagen der Klassenbildung im 19. Jahrhundert. – Bd. 2. – Bonn: Verlag J. H. W. Diete, 1990; *Industrielle Welt.* Schriftenreihe des Arbeitskreises für moderne Sozialgeschichte / Hrsg. von W. Conze. – Bd. 33: Arbeiterexistenz im 19. Jahrhundert. – Stuttgart, 1981; *Geschichte und Gesellschaft.* Zeitschrift für historische Sozialwissenschaften. – 11. Jahrgang. – 1985. – Heft 1.

ietverot to kopumā strādnieku personību, ražošanas attiecības, aktivitātes sabiedrībā. Visnovatoriskākos ceļus J. Bērziņš iet tieši personības faktora izpētē – analizējot strādnieku izglītību, kultūras aktivitātes, ģimenes un seksuālo dzīvi, akcentējot dzimumu, vecumu, piederību dažādām strādnieku struktūrām un ražošanas nozarēm, sociālo un teritoriālo izcelsmi, nacionalitāti, mentalitāti, elementāro izglītību vai analfabētismu, kvalifikāciju, apmešanās apstākļus, atšķirību kultūras līmenī, morālos uzskatus un reliģisko pārliecību. Šiem jautājumiem veltīta grāmatas pirmā, visgarākā (100 lpp.) un oriģinālākā nodaļa “Rūpniecības strādnieks”, kā arī vairāki paragrāfi citās nodaļās – pavisam ap 46% pētījuma teksta. Pārējās piecās nodaļās raksturotas darba līgumattiecības, ražošanas apstākļi, darbaspēka saglabāšanas faktori, strādnieku apdrošināšana, strādnieku legālās organizācijas. Arī šos jautājumus aplūkojot, autors demonstrē profesionalitāti, skrupulozu avotu analīzi, centienus, cik iespējams, akcentēt strādnieka personības faktoru.

20. gadsimta sākumā Latvijas rūpniecības strādnieki uz Viskrievijas strādniecības fona ir etalons un avangards, vienlaikus pastāvot būtiskām atšķirībām dažādu tautību Latvijas strādnieku sociālajā portretā. Reizē latviešu strādniekiem zināms etalons ir vācu strādniecība ar tās tradīcijām, organizāciju, vācu strādnieku kustības pieredzi. To nosaka vēsturiskie sakari ar Vāciju, zināmas līdzības mentalitātē, iespaidīgais “vācu faktors” tā plašā izpratnē Latvijas pilsētās, industrijā, strādniecības dzīvē. To respektējot, Jānis Bērziņš kā vienu no pamatmetodēm pētniecībā un reizē arī kā pieeju izmanto vēsturisko salīdzināšanu. Jebkurš strādniecības sociālā portreta elements, rādītājs, aspekts Latvijā tiek salīdzināts ar Krieviju, Vāciju, neaizmirstot aplūkot diferences arī pašā Latvijas strādniecībā. Šāda pieeja gan uzsver nacionālo savdabību, gan nodrošina vēsturiskā konteksta izpratni, gan ļauj pētījumam nezaudēt intrigu un spriedzi.

Autors secina, ka, attīstoties ražošanai, paaugstinot savu profesionalitāti un darba ražīgumu, Latvijas rūpniecības strādniecība, kaut arī ar nogurdinošu un smagu darbu, pakāpeniski paaugstināja savu dzīves līmeni. Pieauga reālā darba alga, nedaudz samazinājās darbdienu garums, uzlabojās dzīvokļu un sadzīves apstākļi. Gluži pamatoti vēsturnieks arī norāda, ka Krievijas apstākļos visa šī progresa tendence, kapitālisma modernizācijas tendence attīstījās lēni un strādniekus noteikti neapmierināja.

Grāmatas veiksmēm noteikti pieskaitāmas 39 tabulas, 9 grafiki un, protams, 82 attēli. No attēliem 20 rāda dažādus dokumentus, apliecības, pārējie – strādniekus darbā, atpūtā, ģimenes lokā vai vienkārši atsevišķu strādnieku portretus. Fotoattēli izvēlēti ļoti veiksmīgi un, neraugoties uz tā laika statisko fotografēšanas manieri, dod interesantu un rosinošu ieskatu Latvijas strādnieku ārējā veidolā, dzīves līmenī, apģērbā, manierēs, pozās, paradumos. Kā noderīgs darba zinātniskā aprāta elements atzīmējams arī grāmatā minēto rūpniecības uzņēmumu rādītājs. Gluži neparasts šķiet pētījuma kopsavilkums vācu valodā, kurš vispirms jau apjoma ziņā (ap 86 000 zīmju) tālu pārsniedz kopsavilkuma mērogus. Pēc būtības tas ir plašs, ļoti saturīgs un informatīvi bagāts raksts, kurš noteikti pelnījis kļūt pieejams vāciski lasošai publikai.

Grāmatā ir 335 lapaspuses, tā iespiesta uz spoži balta, bieza, augstas kvalitātes papīra. Pabiezais, diezgan iespaidīga izmēra sējums ietverts

brūngani tonētos vākos. Uz pirmā vāka redzama strādnieku ģimenes fotogrāfija, orientējot lasītāju uz grāmatas saturisko ievirzi.

Pret recenzējamā pētījuma struktūru, saturu, zinātnisko aparātu, noformējumu recenzentam būtisku iebildumu nav, un piezīmēm galvenokārt ir ieteikuma un vēlējuma raksturs.

1. Tas, ka grāmatā nav īpašas, vēstures avotu apskatam veltītas nodaļas, pētījumu mazliet, turklāt nepelnīti noplicina. Manuprāt, kritiku tomēr neiztur J. Bērziņa atruna par to, ka šai tēmai radniecisku vēstures avotu izvērtējums jau sniegts autora agrāk izdotajā monogrāfijā.⁵

2. Darba priekšvārds nenoliedzami ir ļoti saturīgs un lietpratīgi veidots. Vietā gan būtu arī plašāks ieskats sociālās vēstures mezgla problēmās vispār. Vēsturniekiem un vēstures interesentiem saistošs un pamācošs liktos arī ieskats vēstures meistara radošajā laboratorijā, tuvāk parādot pētniecības gaitu, pētnieka ietos izziņas ceļus.

3. Šķiet, ka grāmatā ievietoto tabulu un grafiku numurēšana par jaunu katrā nodaļā ir bez pamatojuma un apgrūtina lasītājam tabulu un grafiku uztveri. Noteikti lietderīgāka būtu vienlaidus numerācija, vēl jo vairāk ņemot vērā, ka grāmatas attēli tieši tā ir arī numurēti.

4. Fotoattēliem darbā ir nozīmīga, bet ilustratīva loma, dodot lasītājiem iespēju vizuāli papildināt priekšstatu par Latvijas rūpniecības strādnieka vēsturisko personību. Interesanta un iespējama būtu šo fotoattēlu kā vēstures avotu neliela analīze. Skatoties perspektīvā, interesants pētniecības rakurss šķiet, piemēram, Latvijas, Krievijas, Vācijas rūpniecības strādnieku fotoattēlu salīdzinošā analīze no vizuālās vēstures (*Visual History*) skatpunkta.

5. Lasot J. Bērziņa grāmatu, iešaujas prātā doma, ka ne tikai Latvijas strādniecība kopumā ir pelnījusi pētnieka veidotu sociālo portretu. Īpašas uzmanības vērts Latvijas 19. un 20. gadsimta vēsturē ir tāds sociāls fenomens kā "latviešu strādnieks". Liekas, ka Jānis Bērziņš ir tas vīrs, kurš arī šajā jautājumā varētu teikt savu biezo vārdu.

Recenzējamā pētījuma autors akadēmiķis Jānis Bērziņš ar savu grāmatu ir pierādījis, ka, paliekot augstas raudzes profesionālis, fundamentālists šī vārda labā nozīmē, viņš reizē atzīstami respektē modernitāti, spēj būt moderns uztverē, pieejā, analīzē. Grāmata, kuru lasīt ir pārsteidzoši viegli, rāda pamatīgu, mazliet episku, bet reizē bezgala interesantu, detaļām un faktiem bagātu Latvijas strādniecības dzīves ainu 20. gadsimta sākumā. Te – tekstā un vizuāli – dažādos rakursos atpazīstam savu vecvētīņu un vecvecvētīņu paaudzes, Latvijas zemi un tās ļaudis pirms 100 gadiem. Patiesa, humāna un talantīga grāmata!

Pazīdams vēsturnieku Jāni Bērziņu dzīvē un darbā, priecājos par viņa jaunāko veikumu un esmu pārliecināts, ka no krampīgā pētnieka sagaidīsim ne vienu vien pārsteidzošu opusu.

Ilgvars Butulis

⁵ *Bērziņš J.* Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmenis 1900–1914. – 8.–17. lpp.